Kruh přátel českého jazyka připravuje sérii přednášek pro zimní semestr

24.9.2025 - | Filozofická fakulta UK

Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK zve na přednášky v rámci přednáškového cyklu Kruhu přátel českého jazyka. Celý cyklus bude probíhat v místnosti č. 18 na hlavní budově FF UK, náměstí Jana Palacha 2.

Program:

Město jako přízrak: pražské inspirace Jaroslava Foglara | Petr Kotek – Pavla Státníková | 1. října

Přednáška připomeneme místa, která mohla inspirovat Jaroslava Foglara při psaní jeho románů a příběhů o Stínadlech, místa konkrétní i ta s tajemnou historií či opředená nejrůznějšími legendami. Připomene tedy motivy prolínání světa dospívajících kluků s fascinujícím světem města, v jehož ulicích se odehrávají chlapecké příhody a příběhy v knížkách spisovatele Jaroslava Foglara. S výjimkou krátkých epizod v útlém dětství jejich autor žil a pracoval v Praze, dychtivě nasával atmosféru míst, kde bydlel i kde pracoval či se setkával se členy oddílu, a tu poté transformoval do tajuplných měst svých románů.

Misionářská lingvistika v Rusku před rokem 1917 a české stopy | Katarína Džunková (Slovanský ústav AV ČR a Ústav východoevropských studií FF UK) | 8. října

Západní misionáři byli po staletí svého působení autory mnoha gramatik, slovníků i abeced jazyků různých kontinentů. Méně reflektována jsou však jazykovědná díla pravoslavných misionářů v Rusku, jehož území obývají národy z různých jazykových rodin. V přednášce se zaměříme zejména na období od vlády Petra I. do roku 1917, kdy byli pravoslavní misionáři autory mnoha rukopisných i tištěných lingvistických příruček a překladů textů nejenom náboženského, ale i světského charakteru. Celkově vytvořili tištěné gramatiky, slovníky a abecedáře 33 jazyků z 9 jazykových rodin, přičemž pokud bychom brali v úvahu jednotlivé dialekty a materiály dochované v rukopisech, toto číslo bude ještě větší. Na tomto materiálu z rozlehlého teritoria, včetně Sibiře nebo Aljašky, se projevuje také církevní a státní politika vůči indigenním národům. V přednášce vysvětlíme, z jakých gramatik a jazykových teorií ruští pravoslavní misionáři vycházeli, z jakých jazyků překládali Bibli, jak se podíleli na vzniku písemnictví, jak přistupovali k překladu pravoslavné liturgie a vytváření nových abeced. I tady se však vyskytují české stopy. Byl to český jezuita Jan Milan, komu se v roce 1699 podařilo popsat kalmyčtinu. A byl to právě systém české diakritiky, na který odkazovali ruští misionáři v diskusích o zavedení doplňujících znaků do nových abeced ve druhé polovině 19. století.

Publicistická klišé před sto lety a dnes | Jaromír Slomek | 15. října

V roce 1920 shrnul Karel Čapek svých dvaapadesát sloupků do knižního souboru nazvaného Kritika slov, o čtrnáct let později publikoval Karel Poláček Žurnalistický slovník. Novinářskou frázi, podle Čapka stojící „mimo pravdu a mimo lež“, chtěl Poláček uvést „ve veřejný posměch“. To se mu sice zčásti podařilo, současně však věděl: „Fráze je nezrušitelná. Rozpadá se pouze stářím a zanikajíc dává život mladým. Fráze má podhoubí, ze kterého rostou nové fráze na místě těch, které zrezivěly.“

Řadu jím i Čapkem zesměšněných sousloví už v dnešní publicistce nepotkáme, zato na nekonečných mediálních pláních narážíme na nový slovní plevel, houževnatý a nevyhubitelný.

Textová výstavba ve starší češtině a její novočeská nápodoba | Šárka Zikánová (Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK) | 22. října

V novočeské literatuře se někdy využívá historizující jazykové stylizace, která textu dodává různé významové příznaky (patetičnost, dystopie, humorističnost apod.). Jak ale vypadala stavba textu v původní starší češtině? Je stejná jako v historizující literatuře? Dokážeme jí rozumět? Jak vlastně zpívala matka, jež ponocovala miláčkovi, chtíc, aby spal? V přednášce se budeme věnovat stavbě periody a zaměříme se na zvláštnosti textové výstavby ve starší češtině. V další části pak porovnáme, které z původních rysů starší češtiny přejímají některá díla novočeské humoristické prózy – tedy repliky starší češtiny – jako pochopitelné a přijatelné pro novodobé posluchače.

Western Slavic perspectives on the earliest history of Church Slavonic | Roman N. Krivko | 29. října

The lecture highlights the cultural and linguistic interplay between South and West Slavic elements in the Old Church Slavonic, as well as the liturgical and canonical traditions of the Western and Eastern rites. It examines loanwords of Old High German, Romance, and Latin origin in Old Church Slavonic, with a particular focus on their presence in the earliest versions of the Slavic translation of the Gospels. The discussion also addresses Latin influence on biblical translations from Greek, along with potential Latin (and possibly Germanic) traces in the Glagolitic script. Furthermore, the lecture provides an overview of the earliest Central European liturgical monuments from both Western and Eastern rites. Using the Old Polish hymn Bogurodzica as a case study, it investigates the eastern boundaries of Church Slavonic literacy during its formative period.

Česká literatura v překladech do němčiny a její kritická recepce (1830–1865) | Václav Petrbok | 5. listopadu

V přednášce, vzniklé v rámci projektu o dějinách literární kritiky doby předbřeznové, se zaměřím na kritické hodnocení vydávaných knižních překladů. Překlad nemá v této době pouze úzce estetické ambice, ale je nedílně spojen se snahou o prezentaci literárních a obecně kulturních hodnot českojazyčného prostředí do širšího kontextu. Překlad má tedy i význam sociální a kulturně integrační a kulturněhistorický. Zajímat mě bude proto způsob kritikovy argumentace, odůvodnění výběru autorů a básní (z perspektivy překladatele) i estetická kvalita výkonu. Naznačené interpretační rámce předznamenávají další způsob tázání: co mohou vypovídat překládaná díla o česky psané literatuře, tehdy ovšem takřka neznámé, jakým způsobem je argumentováno pro (ne)zařazení příslušného výkonu do literatury světové (Weltliteratur)? Shrnuto pregnantně slovy Juliana Kocha: „What is translated how, when, and where is fundamental to whether a work can receive admission into the canon.“

Nesklonný prepozitivní přívlastek jako projev oslabení syntaktických vztahů v češtině (v porovnání s ruštinou) | Jindřich Kesner | 12. listopadu

Atribut substantivního větného členu je v češtině tradičně vyjádřen shodným či neshodným přívlastkem, substantivním přívlastkem či přísudkem: přijíždějící studenti, studenti z EMU (Eastern Michigan University), program Erasmus+, tento program je magisterský. V posledních přibližně třech desetiletích se stále více setkáváme s nesklonným prepozitivním přívlastkem (dále jen NPP)

typu incoming studenti, EMU studenti, Erasmus databáze, Mgr. programy, UHK učitelé, Liebherr mraznička, ČSOB světové akcie… Masové rozšíření slovních spojení s NPP je bezesporu spojeno s narůstáním analytických tendencí v češtině, se společenskými změnami v řadě oblastí a také s orientací na angličtinu jako jazyk mezinárodní komunikace. Uvedená slovní spojení podléhají klasifikaci z různých hledisek a jejich zkoumání je spojeno s řadou otázek. Jednou z nich je výskyt tohoto jevu v jiných slovanských jazycích. V přednášce se pokusíme porovnat z tohoto hlediska češtinu s ruštinou.

Jistotní částice v češtině | Barbora Štěpánková (Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK) | 26. listopadu

V přednášce představíme některé výsledky grantového projektu Prostředky vyjadřování epistémické modality a evidenciality v češtině. V rámci výzkumu jsme se zaměřili zejména výrazy, které jsou tradičně považovány za jistotní částice, např. asi, patrně, samozřejmě, podle všeho. Základem pro analýzu chování těchto výrazů se stala detailní anotace 40 frekventovaných výrazů s využitím dat paralelního korpusu InterCorp. Neomezili jsme se přitom jen na případy, v nichž zkoumané výrazy vyjadřují míru jistoty mluvčího, ale podchytili jsme i jejich další užívání – ve funkci postojových částic, odpověďových výrazů či konektorů apod. Následně jsme se pokusili zobecnit významové/funkční posuny, ke kterým u těchto výrazů dochází v souladu s procesy označovanými jako gramatikalizace či pragmatikalizace.

České překlady „malé velké literatury: jidiš na pozadí 50. a 60. let 20. století | Marie Krappmann | 3. prosince

Překladatelé jidiš literatury do češtiny čelili v bývalém komunistickém Československu četným výzvám, které vyplývaly z paranoidního postoje komunistického režimu vůči židovské identitě, a tedy částečně i vůči jidiš kultuře a literatuře. Na jednu stranu bylo jidiš vnímáno jako jazyk, který určitým způsobem symbolizoval židovství a byl spojován se zaniklým světem východoevropského chasidismu, na druhou stranu byl přímo spojován se sekulárním levicovým politickým hnutím. Tento ambivalentní symbolický náboj měl za následek rozporuplný postoj komunistického režimu k jidiš kultuře. Není náhoda, že po roce 1948 byla většina překladů jidiš literatury publikována nikoli v knižní podobě, ale v časopisech, zejména v židovských časopisech, jako např. Židovská ročenka nebo Věstník židovských náboženských obcí v Československu. Kromě omezeného počtu čtenářů měla tato publikační platforma další specifické rysy, které měly rozhodující vliv na překladatelské strategie: i) paratexty, tedy eseje a medailonky o jidiš kultuře, formovaly představu o jidiš, což do určité míry ovlivňovalo volbu překladatelských strategií; ii) prostorové omezení v médiu „periodikum“ mělo vliv na výběr textů a žánrové preference; iii) výběr překládaného textu a posuny v cílových textech – např. i změny názvu povídky či novely – často závisely na aktuálním dění. Překladatelé z jidiš do češtiny měli proto omezený prostor, který byl definován jednak sociopolitickým pozadím, jednak specifiky publikačního média. V této souvislosti představím dva překladatele z jidiš, a to Jakuba Markoviče a Hánu Náglovou. Na základě analýzy jejich práce se budu zabývat následujícími otázkami: Jaké možnosti měli překladatelé v hranicích poměrně pevně stanovených komunistickou ideologií? Co všechno mizelo z cílových textů v důsledku cenzury či autocenzury? Dařilo se překladatelům rozšířit dané hranice a nově definovat „pravidla hry“ svými individuálními strategiemi? Pokud ano, jak? Pokusím se na tyto otázky alespoň částečně odpovědět na základě životních příběhů obou překladatelů a analýzy jejich překladů. Příspěvek je zároveň malou ochutnávkou projektu s názvem „Malá velká literatura: české a německé překlady jidiš literatury jako odraz změn v politice a ve společnosti“.

Co znamená pro školní děti čtenářská a pisatelská gramotnost | Ondřej Hausenblas | 10. prosince

K nedávným trendům v základním vzdělávání patří to, že děti na ZŠ dostávají každý týden aspoň hodinu na dílnu čtení a nově i hodinu na dílnu psaní. Ale to skutečně nové je, že se mnohem víc začíná myslit na to, jak čtení a psaní pomáhá k myšlení a také k učení i v ostatních předmětech. Máme umět předvídat, co se v čtenářově a pisatelově mysli má odehrávat a budovat, aby plány i přípravy na vyučování byly účinné. Jak nám k tomu bude pomáhat revidovaný Rámcový vzdělávací program a v něm od září 2027 také povinná oblast Základní gramotnost čtenářská a pisatelská? Pokusíme se podívat co nejblíže na skutečné činnosti a dovednosti žáka, který umí číst i psát jak v ČJL, tak v ostatních předmětech.

Nové edice České knižnice | 17. prosince

Poslední předvánoční středu se tradičně setkáme nad aktuálními svazky edice Česká knižnice. Martin Valášek z Nadačního fondu ČK představí nejnovější ediční program, včetně plánů a výhledů. Ondřej Koupil, autor nového překladu Kosmovy kroniky, jež právě vychází k devítisetletému kosmovskému výročí, nastíní strukturu tohoto textu z počátku 12. století, shrne dosavadní ediční a překladatelskou tradici a formuluje i svůj překladatelský záměr. K nové reedici Starých pamětí kutnohorských Jana Kořínka přinese několik aktuálních postřehů Jan Linka.

https://www.ff.cuni.cz/2025/09/kruh-pratel-ceskeho-jazyka-pripravuje-serii-prednasek-pro-zimni-semestr